

Pouhých 30 let prostoru poskytly dějiny evropské hudby klapkové trubce k ovládnutí hudebního života. Šlo o krátkou epizodu, která byla součástí procesu chromtizace žesťových nástrojů. Klapkový mechanismus se proti ventilům neprosadil a princip zkračování nástroje chromtizačními otvory byl opuštěn a zapomenut. Tato slepá a mnohdy zesměšňovaná větev vývoje ovšem zanechala ventilovým nástrojům cenné dědictví v podobě koncertů pro trubku J. Haydna a J. N. Hummela. Bez těchto dvou skladeb si dnes nikdo nedokáže představit současný proces vzdělávání a literaturu v oboru trubka. V této studii bych rád podrobně popsal první prameny, objevy a experimenty spojené s aplikací klapkového mechanismu na přirozenou trompetu.

Nápad chromtizovat žesťové nástroje pomocí otvorů, které vytváří nové alikvotní řady tónů, není ničím originálním, jelikož na stejném principu úspěšně chromtizují všechny dřevěné dechové hudební nástroje, nátrubkové cinky a serpenty. Myšlenkou opatřit rovnou trompetu klapkami se již zabýval Leonardo da Vinci.¹ Marin Mersenne se ve svém díle *Harmonie Universelle*² z roku 1636 zamýšlí nad možnostmi, jak chromtizovat přirozenou trompetu a nakonec se přiklání k variantě otvorů v nástroji po vzoru serpentu.

Nově objevený pramen,³ který dokazuje existenci přirozené trompety s chromtizačními otvory již v první polovině 18. století pochází z publikace *Musikalische Bibliothek* vydané badatelem a nakladatelem Lorenzem Mitzlerem v roce 1743. V rozsáhlém traktátu o paralelních kvintách a oktávách nacházíme v jednom ze sedmi příspěvků od různých autorů paragraf, který nese název: §27. IV. *Von unbelöcherten und ohne Züge versehenen Trompete haben wir folgendes zu lernen...*⁴ Autorem příspěvku je Johann Georg Hille a jde o část jeho traktátu s názvem: *Die uralte, und bis auf den heutigen Tag noch fortdaurende musikalische Octaven und Quintenlast erleichtert, und zu desto mehrerer Deutlichkeit mi einem hierzu dienlichen Kupferstich herausgegeben von Johann Georg Hillen – Cantor und Schulcollegen in Glaucha vor Halle.*⁵ Hille se ve zmíněném paragrafu zabývá vlastnostmi přirozených trompet ve vztahu k používání paralelních kvint a oktáv. Aby Hille důkladně konkretizoval předmět svého bádání, použil pro přirozenou trompetu termín „neodírovaná“ a snízcem neopatřená trompeta, čímž zároveň potvrdil, že obě zmíněné chromtizační techniky jsou všeobecně známy. Lze se proto domnívat, že vedle snížcové trompety mohla zároveň existovat trompeta opatřená chromtizačními otvory. Pokud se zamyslíme nad regionálními a časovými souvislostmi nově objeveného pramene o chromtizovaných

¹ Winternitz, Emanuel. Keyboards for wind instruments invented by Leonardo da Vinci. In *Aspects of medieval and renaissance music*. New York: Norton 1966, s. 887.

² „...il serait plus expédiant de faire des trous à leurs branches comme l'on en fait au serpent...” Mersenne, M. *Harmonie Universelle*. Svazek 3, 1636, s. 259. Callmar, R., *Die chromatisierte Trompete – Die Entwicklung der Naturtrompete bis zur Einführung der Ventiltrompete 1750–1850*. Diplomová práce, Basel: Schola Cantorum Basiliensis, 2003, s. 29.

³ Na tento pramen mě přivedl kolega Kristian Kovacz – trumpetista z Bazileje.

⁴ Mizler, L. *Musikalische Bibliothek*, Svazek 2, díl 4, Leipzig: Mizlerischen Buchverlag, 1743, s. 49.

⁵ Tamtéž, s. 43.

přirozených trumpetách, můžeme vyvodit následující závěr: Hille i Mitzler působili a tvořili ve stejném regionu současně s J. S. Bachem.⁶ Vzhledem k Bachově oblibě v používání trumpetových tónů velice vzdálených od základní alikvotní řady, je možné usuzovat, že městští hudebníci při interpretaci Bachových kompozic používali žesťové hudební nástroje opatřené intonačními otvory nebo snížcem. Na podporu této hypotézy nám bohužel doposud chybí důkaz v podobě dochovaného hudebního nástroje, který by byl chromatizován otvory nebo snížcem.

Další zprávy o otvorech na žesťových nástrojích pocházejí od J. E. Altenburga, který ve svém traktátu *Versuch einer Anleitung zur heroisch – musikalischen Trompeter-und Pauker-Kunst* (1795) referoval o výmarském dvorním trubači Schwanitzovi, který používal otvor v těle přirozené trumpetě, a dokázal proto v jednočárkované oktávě zahrát tóny a a h. Cituji: „*Já sám jsem tenkrát, u dvorního trumpetisty Schwanitze ve Výmaru, viděl trubku, na kterou se pomocí malého koženého posuvného prvku, který kryje otvor, dalo zahrát dokonale čisté jednočárkované a a h. Chybělo však ještě d a f, abychom i v jednočárkované oktávě dosáhli celé diatonické stupnice. Což by bylo pro hudbu bezesporu přínosem.*“⁷

Altenburg se s tímto nástrojem osobně seznámil. Podle periodika *Musica*⁸ lze datovat Altenburgovu návštěvu Výmaru na rok 1765.⁹ Altenburg také doporučuje opatřit přirozené trumpetě klapkovým mechanismem. Na podporu své úvahy zmiňuje badatele Mizlera, který píše, že viděl podobné nástroje při použití u orientálních národů. Cituji: „*Snad by bylo možné vyloudit ještě více tónů, kdyby, jako tomu je u jiných dechových nástrojů, byl dole na jedné straně trumpetě malý otvor a nad ním klapka. Už Mizler uvádí, že u některých orientálních národů snad takové trubky používají.*“¹⁰ Tento pramen jsem se pokusil prověřit. V Mizlerově sborníku *Musikalische Bibliothek*, sešit 3, první díl, jsem objevil příspěvek s názvem *Abbildung und kurze Erklärung der musikalischen Instrumenten der Japaneser*.

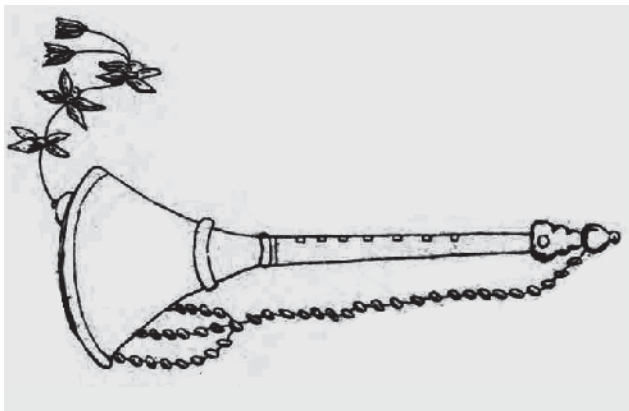
⁶ Hille a Bach byli v kontaktu a například v červnu roku 1740 si vyměňovali osobní korespondenci. Wolff, Ch. *Johann Sebastian Bach*. Praha: Vyšehrad, 2011, s. 377.

⁷ Altenburg, J. E. *Versuch einer Anleitung zur heroisch-musikalischen Trompet- und Pauker-Kunst*. Michaelstein/Blankenburg: Friedrich Hofmeister Musikverlag, 1993, s. 112. Originál citátu: „*Ich selbst habe ehemals, bey dem Hoftrumpeter Schwanitz in Weimar, eine Trompete gesehen, auf welcher man, vermittelst eines kleinen ledernen Schiebers über der gedachten Oeffnung eingestrichene a und h vollkommen rein angeben konnte. Nun fehlte nur noch das d und f, so hätte man auch in der eingestrichenen Oktave die ganze diatonische Tonleiter. Und dies wäre doch unstreitig ein sehr beträchtlicher Gewinn für die Musik.*“

⁸ *Musica*. Svazek 4. Kastel: Bärenreiter-Verlag, 1950, s. 224.

⁹ Badatel Reine Dahlqvist se domnívá, že Altenburg se dozvěděl o Schwanitzově nástroji až po roce 1769 – vede jej k tomu Altenburgův dopis z roku 1767, ve kterém se zamýšlí nad možností zahrát chromatickou řadu tónů na trumpetě. Uvažuje zde pouze o použití snížce. Možnost zapojení chromatických otvorů zde není uvedena. Dahlqvist, Reine. *The Keyed Trumpet and its Greatest Virtuoso, Anton Wiedinger*. Nashville: The Brass Press, 1975, s. 8.

¹⁰ Altenburg, J. E., cit. 6 / op. cit., s. 112. Originál citátu: „*Vielleicht wären noch mehrere Töne herauszubringen, wenn man, wie bey anderen Blasinstrumenten, unten an einer Seite der Trompete eine kleine Oeffnung und über derselben eine Klappe anbrächte. Schon Mizler schreibt, daß bey einigen morgenländischen Völkern eine solche Trompete im Gebrauche sey.*“

Článek čerpá z knihy o japonské historii, jejímž autorem je jezuita P. Charlevoir. Autor knihy se vrátil v roce 1736 z Japonska do Paříže. V článku z roku 1746 se nachází popis japonského hudebního nástroje. Cituji: „Číslo 7 je druh trompety. Podobné nástroje v Norimberku vyrábějí pro děti. Trompeta je rozdílná v tom, že nabízí různé tóny, o čemž svědčí zobrazené otvory, které nejsou kulaté, ale hranaté.“¹¹

Z vyobrazeného nástroje je patrné, že japonská „trubka“ má více shodných znaků s evropskými dřevěnými dechovými nástroji než s nástroji žesťovými.

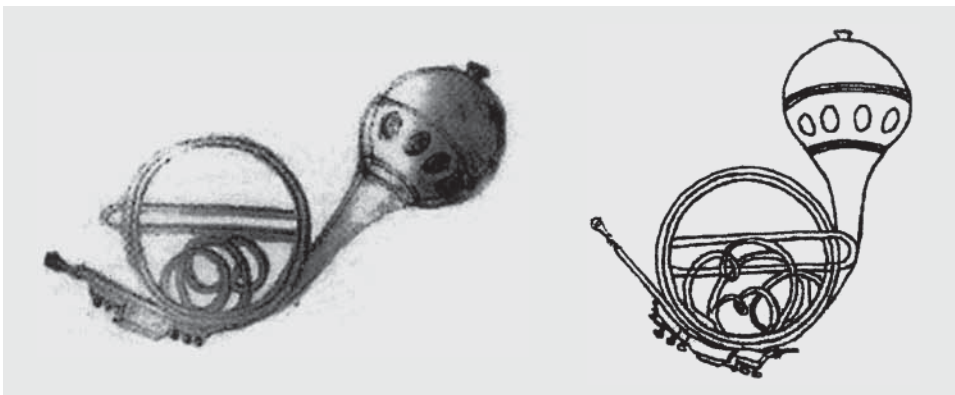
Prvním konstruktérem funkčního chromatického nástroje se stal Ferdinand Kölbel.¹² Při svém druhém pobytu v Petrohradě (roku 1756) začal pracovat spolu se svým zetěm Henselem na vývoji nového nástroje. Tento nástroj nazvali „Amor-Schall“. Jejich snaha vyvrcholila v listopadu 1766, kdy předstoupili před Kateřinu II. Hráli pro dvorní společnost dueta, tria s violoncellem a další kusy s doprovodem ostatních nástrojů. Jejich hru kladně přijala carevna, přítomní hosté i celý orchestr. Mezi hosty nechyběl Baldassare Galuppi, který se velice zajímal o jejich umění a hovořil v superlativech o nevšedně krásném zvuku nového nástroje. V letech 1766–1768 Kölbel a Hensel často účinkovali v Galuppiho petrohradské rezidenci.¹³ O Kölbelově Amor-Schallu se záhy dozvěděla celá Evropa. Zmiňuje se o něm i Altenburg. Kölbelovo jméno nacházíme v mnoha slovnících a odborných studiích¹⁴, kde je uváděn jako objevitel a první virtuóz na klapkový roh. Problém

¹¹ Mizler, L. *Musikalische Bibliothek*. Svazek 3, díl 1, Leipzig: Mizlerischen Bucherverlag, 1746, s. 166. Originál citátu: „Num. 7 ist eine Art von einer Trompette wie die Nürnberger vor Kinder machen, und darin unterschieden, daß sie verschiedene Töne angibt, wie die gezeichneten Löcher zu erkennen geben, welche viereckigt und nicht rund sind.“

¹² Ferdinand Kölbel se narodil v Čechách, pravděpodobně mezi lety 1700 až 1705. V roce 1725 odešel do Petrohradu a vstoupil do služeb cara Petra I. Kolem roku 1741 opustil službu v Petrohradě a vydal se na cesty. Navštívil Holandsko a dostal se až do Cařihradu. V červnu 1756 podepsal ve Vídni novou smlouvu s Petrohradským dvorním orchestrem. Roku 1769 odjel opět do zahraničí (možná do Čech), další prameny o jeho působení doposud nebyly nalezeny.

¹³ Fitzpatrick, Horace. *The Horn and Horn – Playing and the Austro-Bohemian tradition from 1680 to 1830*. London – New York – Toronto: 1970, s. 107.

¹⁴ Např. Dlabacz, J. G.. *Allgemeines historisches Künstler-lexikon für Böhmen*. Praha: Gottlieb Haase, 1815, s. 84–85.

Nákresy Amor-Schallu zhotovené Jacobem von Stählinem 4. 12. 1766

nastává s technickým popisem Kölbelova nástroje. Kölbel a Hensel neměli následovníky, žádný nástroj se nám nedochoval a očitý svědek Jacob von Stählin (1709–1785), který popsal Amor-Schall, nebyl dalšími badateli pochopen v základním technickém principu tohoto nástroje. Stählinův popis z jeho knihy „Nachrichten von der Musik in Russland“, citují: „Zhotovil několik takových nových a velmi umělecky zpracovaných lesních rohů, které vypadají jako jiné běžné lesní rohy, jsou ale opatřeny několika do sebe zavinutými kroužky, na které ve středu navazuje příčná trubice a další vodorovná trubice s klapkami od ústnice, a namísto na plocho rozšířeného velkého rezonančního otvoru je jeho tvar polokulovitý a k tlumení zvuku, podle něhož vynálezce nástroj nazval amorův zvuk, jej lze uzavřít pomocí druhého k tomu přizpůsobeného polokulovitého nástavce, na kterém je ponecháno několik otvorů dokola otevřených.“¹⁵

Až donedávna platilo, že Kölbel chromatizoval lesní roh pomocí otvorů, přikrytých klapkami. Tím pádem zkracoval tělo nástroje a vytvářel další alikvotní řady, stejně jako ostatní nástroje opatřené klapkovým mechanismem. Až v roce 1998 objevil a publikoval ruský badatel Alexander Stepanov originální Stählinovy nákresy Amor-Schallu.¹⁶

Z těchto nákresů vyplývá, že Kölbel opatřil lesní roh mechanismem, jemuž dnes říkáme ventilový. Pomocí přidaných trubek prodlužoval tělo přirozeného lesního rohu a vytvářel další (nižší) řady alikvotních tónů. Klapkami aktivoval mechanismus, který přesměroval vzduch do přidaných trubek, a tím prodloužil nástroj. Na základě těchto poznatků lze tvrdit, že Kölbel není konstruktérem prvního nástroje opatřeného klapkovým mechanismem, ale stává se tak vynálezcem prvního ventilového nástroje.

¹⁵ von Stählin, Jakob. *Nachrichten von der Musik in Russland*, §70, Riga und Leipzig: 1770, také Leipzig: Edition Peters, 1982, s. 176–177. Originál citátu: „Er verfertigte ein par solcher neu und setr künstlich eingerichteter Waldhorne, die übrigens wie andere gewöhnliche Waldhorne aussehen, nur dass sie mit mehr in einander geschlungenen Zirkeln, einer daran fortlaufenden Queer-Röhre in der Mitten, und einem andern parallelen mit Griff-Klappen vor vorne bey der Mündung versehen, die sonst platt ausgedehnte grosse oder Schall-Öffnung aber wie eine offene halbe Kugel formirt ist, die zur Dämpfung des schalls und den vom der Erfinder so genannten Amor-Schall herauszubringen, mit einem Aufsatz einer einpassenden andern Halbkugel, an der etliche kleine Löcher umher offen gelassen sind, geschlossen werden kann.“

¹⁶ Porfirjeva, Anna L. Hudební Petrohrad. In *Hudebně encyklopedický slovník*, 3. díl, St Petersburg: "The Composer" Publishing House, 1998. s. 54. Tarr, Eduard H. *East meets west, The Russian Trumpet Tradition from the Time of Peter the Great to the October Revolution*. Hillsdale: Pendragon Press, 2003, s. 13–15.

Další zmínku o experimentování s klapkami na trumpetě nacházíme v díle *Ideen zu einer Ästhetik der Tonkunst*. Autorem je Christian Friedrich Daniel Schubart. Cituji: „Jeden drážďanský trumpetista dokonce přišel na nápad vyrobit trubku s klapkami, ale její trumpetový tón se téměř zcela ztratil a jen tu a tam bylo slyšet jakýsi hybridní zvuk trubky a hoboje. Tento pokus byl právem zavrhnut, protože záměny (napodobeniny) jsou možné všude, nikoliv však v hudbě.“¹⁷ Švédský muzikolog Reine Dahlqvist se domnívá, že Schubart se dozvěděl o činnosti drážďanského trubače před rokem 1777, jelikož autor byl podle životopisných dat v roce 1777 uvězněn. Schubart knihu dokončil ve vězení v letech 1783–1785. V roce 1787 byl propuštěn a zemřel 10. 10. 1791. Knihu připravil k vydání (1806) autorův syn Ludwig Schubart, který do textu údajně zasahoval minimálně a používal pouze otcovy myšlenky.¹⁸ S přihlédnutím k další zmínce o klapkové trubce¹⁹ (nyní se týká osobnosti stopftrumpetového virtuóza M. Wöggela) se domnívám, že Schubart v problematice otvorů na žesťových nástrojích převzal Wöggelovy názory a zkušenosti. Wöggel měl totiž, díky své popularitě a častým cestám po Evropě, možnost poznat mnoho experimentů, které se v 70. letech 18. století objevily a logicky preferoval svou cestu chromtizace – krytí korpusu rukou.

Jedním z pramenů o chromtizování přirozené trumpetě je článek londýnského korespondenta listu *Allgemeine musikalische Zeitung*, který vyšel 20. 9. 1815. Nese název *Ueber die neuerlichen Verbesserungen der Trompete, und der ihr ähnlichen Blasinstrumente* a zabývá se retrospektivně procesem aplikace chromtizačních otvorů na přirozenou trumpetu a následně i na ostatní žesťové nástroje. Zde je autorovo sdělení o prvním experimentu s otvory na trumpetě, cituji: „První mně známý pokus zahrát na trubku celou stupnici pomocí ozvučných otvorů je přisuzován jednomu Němci nebo Holanďanovi. Neboť pan Ernst Kellner, dovedný hornista mezi našimi královskými soukromými hudebníky, mě a ostatní ujistil, že před svým příchodem, před asi třiceti lety, jako trumpetista v Holandsku, nějakou trubku s ozvučnými otvory používal, o čemž už ale nemohu zjistit nic dalšího. Nevím ani, jestli se její používání rozšířilo a kam. Pan K. je z Durynska.“²⁰ Tato zpráva

¹⁷ Schubart, Ch. F. D. *Christ. Fried. Dan. Schubart's Ideen zu einer Ästhetik der Tonkunst*. Wien: J. V. Degen, 1806, s. 168, 310. Originál citátu: „Ein Dresdner Trompeter kam sogar auf den Einfall, Trompeten mit Klappen zu erfinden, aber der Trompetenton verschwand fast gänzlich und man hörte nur hier und da noch Zwitterlaute von Trompeten und Hoboetöne gezeugt. Mit Recht hat man also diese Erfindung verworfen, denn Wechselbälge kommen nirgends weniger fort, als in der Musik.“

¹⁸ Dahlqvist, Reine. *The Keyed Trumpet and its Greatest Virtuoso, Anton Wiedinger*. Nashville: The Brass Press, 1975, s. 4.

¹⁹ Schubart o Wöggelovi: „Die Trompete mit Klappen schienen ihm zu viel von ihrer Natur verloren zu haben, deswegen fiel er auf diese Erfindung“. Překlad: „Trubka s klapkami podle něj hodně ztrácí ze své přirozenosti, proto zavrhl tento nápad.“ Schubart, Ch. F. D. *Christ. Fried. Dan. Schubart's Ideen zu einer Ästhetik der Tonkunst*. Wien: J. V. Degen, 1806, s. 171.

²⁰ *Ueber die neuerlichen Verbesserungen der Trompete, und der ihr ähnlichen Blasinstrumente*. In *Allgemeine musikalische Zeitung*, ročník 17, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1815, s. 634–635. Originál citátu: „Der erste mir bekannte Versuch, die Tonleiter der Trompete durch Tonlöcher zu vervollständigen, scheint

bohužel neobsahuje podrobnosti typu – počet otvorů, krytí otvorů prsty nebo klapkami atd. Hornista Kellner vzpomíná na svůj bývalý nástroj v době, kdy byly klapkové nástroje běžně používány a ujišťuje přítomné posluchače o svých zkušenostech z doby před třiceti lety.

E. L. Gerber do svého Lexikonu z počátku 19. století zařadil zlatníka Neßmanna jako zlepšovatele přirozené trubky: „*Neßmann (Christoph Friedrich), zlatník z Hamburku, amatér a v roce 1793 ještě mladý talentovaný muž, prokázal nebývalou zručnost na pro nás nejděčnějším nástroji – trompetě. Jelikož nebyl s trompetou spokojený, jako šikovný mechanik nástroj několikrát zdokonalil pomocí skrytých klapek natolik, že tím docílil v jednočárkované oktávě, která jinak obsahuje jen tóny c, e, g, c, všechny půltóny c, cis, d, dis, e, f, fis, atd. až k dvoučárkovanému c, čistě a lehce, dokonce i v rychlých pasážích. Sám jsem byl svědkem tohoto výsledku, obzvláště když na své invenční trubce sekundoval mladému Vestfálci. Tehdy si předsevzal, že podobně zdokonalí i lesní roh.*“²¹ Zde máme již datovanou zprávu o chromatizovaném nástroji. Neßmann, přestože byl hudební amatér („Dilettant“), opatřil přirozenou invenční trubku funkčním klapkovým mechanismem. Dle mého názoru mu stačily 3 otvory po půltónech. Otvor pro půltón, otvor pro celý tón a otvor pro jeden a půl tónu.

V roce 1793²² začal experimentovat s otvory na přirozené trompetě Anton Weidinger, umělec, který jako první dosáhl úspěchu, a jehož hra byla současníky vysoce ceněna. Nevíme, zda byl Weidinger současně konstruktérem i interpretem ani nám není známa detailní podoba Weidingerova nástroje. Ze dvou pramenů se dozvídáme, že Weidinger neměl zájem na rozšíření a kopírování jím objeveného klapkového mechanismu. Weidinger svůj nástroj nedovolil nikomu důkladněji prohlédnout.²³ Tím se připravil o následovníky, kteří by mohli jeho vynález dále zlepšovat a zajistit jeho rozšíření do hudební praxe. Svými

einem Deutschen oder Holländer zu gehören. Denn Hr. Ernst Kellner, ein geschickter Hornist unter unsers Königs Privatmusikern, hat mich und andere versichert, dass er vor seiner Hieherkunft, etwa vor dreyssig Jahren, als Trompeter in Holland eine Trompete mit Tonlöchern gebraucht habe, von welcher ich aber jetzt keine weitere Nachricht erhalten kann; so dass ich auch nicht weiss, ob sie weiter bekannt oder irgendwo eingeführt worden ist. Hr. K. ist ein Thüringer.“

²¹ Gerber, E. L. *Neues historisch-biographisches Lexikon*, díl 3, Leipzig: 1812–1814, s. 571. Originál citátu: „*Neßmann (Christoph Friedrich) Gold und Silberarbeiter zu Hamburg, ein Dilettant und 1793 noch junger Mann von Talenten, hatte es damals schon zu nicht gemeiner Fertigkeit auf einem der uns dankbarsten Instrumente, der Trompete, gebracht. Hiermit aber noch nicht zufrieden, hatte er als ein geschickter Mechanikus dies Instrument durch wiederholte Proben, mittelst verborgener Klappen unter dem Gebinde, so weit vervollkommen, daß er die eingestrichene Oktave, welche sonst bloß die Töne c, e, g, c, enthält, durch alle halben Töne, c, cis, d, dis, e, f, fis, u. s. w. bis zum zweigestrichenen c, rein und leicht, selbst in geschwinden Passagen, hören lassen konnte, von deren gutem Effekt ich damals selbst Zeuge war, besonders indem er auf seiner Inventionstrompete dem jungen Westphal sekundierte. Er hatte sich damals vorgenommen, an dem horne ähnliche Werbetterung anzubringen.*“

²² Podle Weidingerova inzerátu ve *Wiener Zeitung*, 22. 3. 1800, s. 916, jímž zve na hudební akademii, vytvořil svůj nástroj po sedmiletém úsilí.

²³ *Allgemeine musikalische Zeitung*, ročník 17, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1815, s. 635. *Allgemeine musikalische Zeitung*, ročník 5, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1803, s. 245.

úspěchy na evropských pódii Weidinger motivoval další objevitele k aplikaci klapkového mechanismu na přirozené žesťové nástroje.

Při studiu dobových pramenů jsem objevil v oborově vzdálených publikacích o nových technologických postupech u Rakousko-uherských výrobců kapitoly věnované konstrukci a výrobě hudebních nástrojů. Autor Stephan Edlem von Keeß zařadil stručný popis klapkové trubky do své knihy poprvé v roce 1823. Cituji: „*Před několika lety vytvořil dvorní trumpetista Weidinger ve Vídni trumpetu, se kterou hrával i na koncertech. Mazocatto a.d. ve Vídni vyrábí podobné trumpety s 5 až 7 klapkami, na které lze pultóny zahrát čistěji než pomocí krytí korpusu rukou.*“²⁴

Jestliže jsou podle Keeße Mazoccatem produkované trubky srovnatelné s Weidingerovou klapkovou trubkou, lze se domnívat, že Weidinger také chromatizoval trubku pěti až sedmi otvory.

V roce 1830 vyšlo nové rozšířené a doplněné vydání Keeßovy knihy, tentokrát s názvem: *Systematische Darstellung der neuesten Fortschritte in den Gewerben und Manufacturen und des gegenwärtigen Zustandes derselben. Als Fortsetzung und Ergänzung des im J. 1823 beendigten Werkes: Darstellung des Fabriks = und Gewerbswesens mit besonderer Rücksicht auf den österreichischen Kaiserstaat.*

Na straně 4 nalezneme zmínku o Weidingerově lesním rohu, cituji: „*Vrchní dvorní trumpetista Anton Weidinger ve Vídni vytvořil lesní roh s klapkami, na kterém se stejně jako na jeho klapkové trubce dalo zahrát sólo v F, E a Es, a klapkové tóny byly stejně hlasité, jako u klapkové trubky.*“²⁵

Kapitola *Trompete* přináší popis hned několika Weidingerových nástrojů,²⁶ Keeß se zabývá celkem pěti Weidingerovými modely klapkové trubky.

²⁴ von Keeß, Stephan Edlem. *Beschreibung der Fabricate, welche in den Fabriken, Manufacturen und Gewerben des österreichischen Kaiserstaates erzeugt werden. Mit einem vollständigen Grundrisse der Technologie.* 2. díl, Wien: bey Anton Strauß, 1823, s. 168. Originál citátu: „*Vor mehreren Jahren erfand der Hoftrompeter Weidinger in Wien eine Trompete mit Klappen, welche auch zu Concerten gebraucht wird. Mazocatto u. a. in Wien verfertigen jetzt vergleichen Trompeten mit 5 bis 7 Klappen, womit man die halben Töne reiner, als durch das Verstopfen hervorbringen kann.*“

²⁵ von Keeß, Stephan Edlem. *Ritter von: Systematische Darstellung der neuesten Fortschritte in den Gewerben und Manufacturen und des gegenwärtigen Zustandes derselben. Als Fortsetzung und Ergänzung des im J. 1823 beendigten Werkes: Darstellung des Fabriks = und Gewerbswesens mit besonderer Rücksicht auf den österreichischen Kaiserstaat.* Wien: Carl Herold, 1830, s. 4. Originál citátu: „*Der Ober-Hofstrompeter Anton Weidinger in Wien erfand ein Klappen – Waldhorn, worauf man, wie auf seiner Klappentrompete, in F, E und Es Solo blasen kann, und die Klappentöne eben so laut sind, wie bey der Klappentrompete.*“

²⁶ „*Der k. k. Ober-Hofstrompeter Anton die chromatische Tonleiter durch, bis in das zweygestrichene G; der Umfang der Hoch A – und G – Klappentrompete ist vom kleinen G bis in das zweygestrichene E, und drey neue Töne, nemlich F. E. D bis zu dem gewöhnlichen Baß – C in der kleinen Octave. Weidinger in Wien hat die von ihm erfundene Klappentrompete noch sehr vervollkommenet. Man nennt hier nur die D – Trompete mit mehreren Klappen, die Trompeten in Hoch A und G. Sie besaßen außer ihrer Stärke noch den Vortheil, daß sie mit einer Hand dirigirt werden können, und daher dem Cavallerie – Trompeter die linke Hand zur Leitung seines Pferdes frey lassen. Auch zeichnet sich dieses Instrument durch einen vollen und reinen Ton aus. Der Umfang der D – Trompete ist, vom kleinen G anfangen, Weidinger hat ferner die*

1. Klapková trubka laděná v D s více klapkami a s chromatickým rozsahem mezi malým g–g".
2. Klapková trubka laděná ve vysokém A – má silný, plný a jasný tón – pro použití u jezdectva lze nástroj ovládat pouze pravou rukou. Rozsah: všechny půltóny mezi malým g–e", plus tóny f, e, d, c v malé oktávě.
3. Klapková trubka laděná ve vysokém G – má silný, plný a jasný tón – pro použití u jezdectva lze nástroj ovládat pouze pravou rukou. Rozsah: tóny f, e, d, c v malé oktávě a všechny půltóny mezi g–e'.
4. Invenční klapková trubka – lze k ní připojit ladící kroužky od vysokého B po hluboké A, přičemž pro sólové hraní jsou vhodné tóniny F, E a Es – v těchto tóninách lze používat i tóny F, E, D v malé oktávě.
5. Klapková trubka – schopná hrát ve všech tóninách bez nutnosti připojování ladících kroužků s rozsahem malé c–d''.

Domnívám se, že Keeß ve svých knihách mohl popsat tehdy známé typy klapkových trubek a A. Weidingera označit za objevitele všech nástrojů, bez ohledu na to, zda Weidinger popisované nástroje skutečně vynalezl a používal.

Za vynálezce klapkové trubky je od konce 20. let 19. století považován i Johann Leopold Kunerth.²⁷ Se svými pokusy o nalezení otvorů na přirozené trumpetě začal až roku 1808 ve Vyškově. Ač nebyl zdaleka prvním v řadě objevitelů, přesto dokázal díky svým žákům a následovníkům zastínit Weidingerův odkaz ještě za jeho života. O důvodech, proč se tak stalo, lze spekulovat. Zde předkládám vlastní hypotézu:

Anton Weidinger byl trubač užívající ještě zbytky prestiže své třídy, který prošel řádným školením, zkouškou a službou v armádě. Ovládal pravděpodobně pouze jediný nástroj – přirozenou trumpetu, jak bylo v té době obvyklé, v clarinovém rejstříku (24 alikvotních tónů).

Johann Leopold Kunerth se vyučil na věžného, ovládal všechny smyčcové i dechové nástroje, komponoval, vyučoval a organizoval hudební život ve městech, kde působil.

*Inventions – Klappentrompete dahin verbessert, daß sie vom hohen B durch Aufstecken der Bögen bis tief A gestimmt werden kann, wo man in den F-, E- und Es- Tonarten **Solo blasen** und auch nun in diesen Tonarten um drey Töne mehr, nämlich F. E. D zu dem gewöhnlichen Baß – C in der kleinen Octave nehmen kann. Auch erfand er eine andere Klappentrompete, die aus allen Tonarten, ohne aufzustecken, behandelt werden kann, und deren Umfang sich vom tiefen Baß – C. D. E. F. G durch die ganze chromatische Tonleiter bis ins dreygestrichene D erstreckt.*" Citace z: von Keeß, Steph. Ritter. *Systematische Darstellung der neuesten Fortschritte in den Gewerben und Manufacturen und des gegenwärtigen Zustandes derselben. Als Fortseßung und Ergänzung des im J. 1823 beendigten Werkes: Darstellung des Fabriks = und Gewerbswesens mit besonderer Rücksicht auf den österreichischen Kaiserstaat.* Wien: Carl Herold, 1830, s. 5–6.

²⁷ Nemetz, Andreas. *Allgemeine Trompeten-Schule.* (Úvod) Wien: Diabelli, 1827. Schaffer, J. Der Erfinder der Klappentrompete. In *Theater Zeitung*, ročník 43, číslo 41, Wien: A. Bäuerle, 1830, s. 163. von Wurzbach, Konstant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.* Svazek 13, Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1865, s. 375.

Kunerth pobýval mezi lety 1804–cca 1807 ve Vídni, Eisenstadtu a Oedenburgu.²⁸ Zde se pravděpodobně seznámil s Weidingerovým uměním.²⁹

Weidinger svou zlepšovatelskou činností sledoval cíl dostat sebe a svůj revoluční nástroj na úroveň nejoblíbenějších sólistů své doby, jako byly např. hornista J. V. Stich-Punto nebo klarinetista Anton Stadler. To se mu podařilo. Psali pro něho nejvýznamnější skladatelé, jmenovitě J. L. Koželuh, J. Weigl, J. Haydn, J. N. Hummel, F. Kauer, F. X. Süßmeier, S. Neukomm a další. Publikum i kritika s nadšením přijímaly jeho umění, absolvoval velice úspěšnou koncertní cestu po Evropě. Ve své vrcholové formě se dokázal udržet asi 25 let. Po roce 1820 je již kritizován za nekvalitní tón a jeho jméno rychle mizí z vídeňského hudebního života. Svůj objev využil pro sebe, ale nepředal ho další generaci sólistů. Nutno říci, že další generace dvorních „privilegovaných“ trubačů v důsledku společenských změn již nepřišla a s trochou nadsázky lze říci, že Weidinger, jako trubač ze starých časů, nesdělil své „know how“ nikomu nepovolanému.

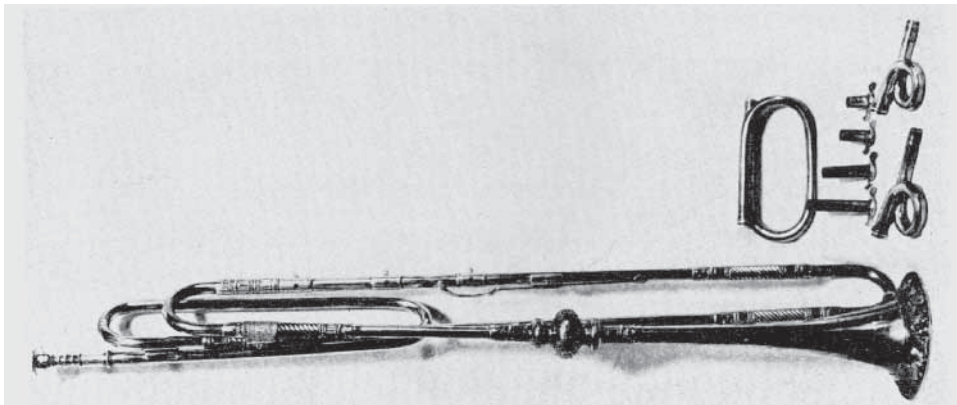
Kunerth začal po úspěšném zchromatizování přirozené trompety tyto nástroje využívat v každodenním hudebním životě. Na takto vylepšené nástroje ihned vyučoval své žáky. (Dochovalo se nám od něho celkem 601 instruktivních duet pro 2 „klapkové“³⁰ trubky). Čeští hudebníci byli tzv. žádaným zbožím a vzhledem k tomu, že Kunerth vzdělával své žáky komplexně, to znamenalo, že ovládali kompozici, strunné i dechové nástroje a ještě se naučili využívat Kunerthem vynalezenou klapkovou trubku. Záhy dokonce získávali místa kapelníků vojenských dechových hudeb (Regimentskapelmeister), např. Andreas Nemetz (kapelník pěšího pluku Landgraf Hessen-Homburg č. 19), Franz Tutsch (kapelník pluku císaře Ferdinanda v Miláně a později kapelník 9. pěšího pluku v Olomouci), bratři Wernerové (mladší slavil úspěchy jako virtuóz na klapkovou trubku ve Vídni, později se stal trumpetistou u ruské dvorní kapely a starší byl flétnistou mnichovské dvorní kapely).³¹ Tato nová generace hudebníků začala spolupracovat s výrobcí žesťových nástrojů ve městech, kde působili a spolu s nimi rozšiřovali žesťové nástroje opatřené klapkovým mechanismem. Jako objevitele nové chromatizační techniky uváděli svého učitele Johanna Leopolda Kunertha. Tímto způsobem se Kunerthovo jméno dostalo do souvislosti s vynálezem klapkové trubky.

²⁸ Studoval zde u Františka Vincence Kramáře. V roce 1806 je Kunerth uváděn jako houslista v Josefovském divadle (Josephstädter Theater).

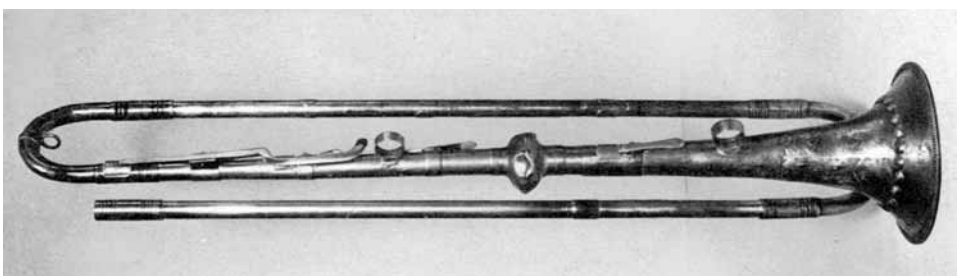
²⁹ V Českém muzeu hudby jsem objevil kvartety D dur a C dur od J. L. Kunertha určené pro klapkovou trubku, flétnu, violu a kytaru. Kunerthův pochod č. 7 v kvartetu C dur obsahuje stejný motivický základ jako vedlejší téma z 3. věty Hummelova koncertu E dur pro klapkovou trubku. Domnívám se, že se jedná o chybějící důkaz k hypotéze o možné Kunerthově inspiraci Antonem Weidingerem při inovacích provedených na přirozené trompetě.

³⁰ Zatím nelze s jistotou stanovit, zda byla dueta pro dvě trubky určena pro klapkové, nebo ventilové nástroje. Dochovaná verze Kunerthových duet pochází z poloviny 19. století, kdy byly používány současně jak klapkové, tak ventilové nástroje.

³¹ Silná, Ingrid. *Jan Leopold Kunert*. Doktorská dizertační práce. Olomouc: FF Univerzity Palackého v Olomouci, 2005, s. 31.

Přirozená trumpetka se čtyřmi otvory „William Shaw, London 1787“ Sběrka: The Royal Collection London, inv. č. RCIN 72313

Klapková trubka „J. Bauer in Prag 1817“. Sběrka: Staat. Inst. Für Musikhorschung Preussischer Kulturbesitz, Berlin inv. č. 1063

Období objevů a experimentů začíná v 60. letech 18. století a končí po roce 1820. Bohužel se nám nedochovalo mnoho experimentálně vyrobených nástrojů.

V londýnském muzeu The Royal Collection je uložen zajímavý nástroj londýnského výrobce Williama Shawa. Jde o přirozenou trumpetu signovanou roku 1787. Nástroj je opatřen čtyřmi otvory (pouze jeden otvor je krytý klapkou) a čtyřmi ladícími kroužky. Ke hře se používá pouze jeden otvor, odpovídající použitému ladícímu kroužku. Pomocí otvoru je možné vytvořit alikvotní řadu tónů vzdálenou o kvintu od základní řady.³² Domnívám se, že účelem používání tohoto otvoru není vytvoření nových tónů mimo základní alikvotní řadu, ale jedná se pouze o snahu intonačně vylepšit základní alikvotní řadu tónů.

V berlínském muzeu je uložena přirozená trumpetka s klapkovým mechanismem. Výrobce je Johann Bauer in Prag. Ladění v F. Vyrobeno asi v roce 1817. Dle mého názoru přináší tento způsob umístění chromatizačních otvorů jedinou funkční cestu, proto se domnívám, že první nástroje tohoto typu byly velice podobné.

³² Halfpenny, Eric. William Shaw's Harmonic Trumpet. In *The Galpin Society Journal*, číslo 13, 1960, s. 7–13. Podle: von Steiger, Adrian. *Die Klappentrompete – Materialien zu ihrer Geschichte und Musik*. Magisterská práce. Bern: Hochschule der Künste Bern, 2008, s. 18.

Po roce 1820 se díky vojenským dechovým hudebám dostává do hudební praxe invenční klapková trubka s tělem nástroje laděným v As spolu se sadou ladících kroužků pro tóniny C, D, Es, F. Významní výrobci žesťových nástrojů, jako např. Wolf in Prag, Bauer in Prag, Riedl Wien, Uhlmann Wien, Ignaz Hüttl Graslitz, Ignaz Lorenz in Linz, Joseph Hallas in Brün a další, produkují stovky invenčních klapkových trubek. Zároveň se prosazují sólisté používající tyto nástroje, např. Josef Werner, Joseph Tomaschka, Giuseppe Araldi, Gaetano Brizzi, Geminiano Luigini, Alessandro a Antonio Gambati. Tím nastává krátké období preferování klapkové trubky jako sólového nástroje, čímž končí období objevů a experimentů.

Bibliografie:

- ALTENBURG, J. E. *Versuch einer Anleitung zur heroisch-musikalischen Trompete- und Pauke-Kunst*. Michaelstein, Blankenburg: Friedrich Hofmeister Musikverlag, 1993, ISBN 3-87350-011-6.
- BAINES, Antony. *Brass Instruments, Their History and Developement*. London: Faber & Faber, 1976, ISBN 0-571-10600-5.
- CALLMAR, R. *Die chromatisierte Trompete – Die Entwicklung der Naturtrompete bis zur Einführung der Ventiltrompete 1750–1850*. Diplomová práce. Basel: Schola Cantorum Basiliensis, 2003.
- CSIBA, Gisela a Josef. *Die Blechblasinstrumente in J. S. Bachs Werken*. Kastel: Merseburgem, 1994, ISBN 3-87537-260-3.
- DAHLQVIST, Reine: *Bidrag till trumpetten och trumpetspelets historia*. Göteborg: Vasastadens Bokbinderi, 1988, ISBN 91-85974-08-0.
- DAHLQVIST, Reine. *The Keyed Trumpet and its Greatest Virtuoso, Anton Wiedinger*. Nashville: The Brass Press, 1975.
- DLABACZ, J. G. *Allgemeines historisches Künstler-lexikon für Böhmen*. Praha: Gottlieb Haase, 1815.
- EICHBORN, Hermann, Ludwig. *Die Trompete in alter und neuer Zeit*. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1881.
- GERBER, E. L. *Neues historisch-biographisches Lexikon*. Svazek 3, 4, Leipzig, 1812–1814.
- HALFPENNY, Eric. William Shaw's Harmonic Trumpet. *The Galpin Society Journal*, číslo 13, 1960.
- HAVELKA, František. Johann Leopold Kunerth a klapková trumpeta. *Hudební nástroje*, Praha: 1986.
- HAVELKA, František. *Johann Leopold Kunerth a městští věžní trubači*. Diplomová práce. Olomouc: PF Univerzity Palackého v Olomouci.
- HEYDE, Herbert. *Trompeten, Posaunen, Tuben*. Wiesbaden: Breitkopf & Härtel, 1985, ISBN 3-7651-0213-X.
- HEUBERGER, Richard. Anton Weidinger – Biographische Skizze. *Die Musik*, ročník 7, svazek XXVIII, Berlin und Leipzig: Schuster & Loeffler, 1907.
- von KEEB, Stephan, Edlem. *Beschreibung der Fabricate, welche in den Fabriken, Manufacturen und Gewerben des österreichischen Kaiserstaates erzeugt werden. Mit einem vollständigen Grundrisse der Technologie*. Svazek 2. Wien: Anton Strauß, 1823.

von KEEß, Stephan, Ritter. *Systematische Darstellung der neuesten Fortschritte in den Gewerben und Manufacturen und des gegenwärtigen Zustandes derselben. Als Fortsetzung und Ergänzung des im J. 1823 beendigten Werkes: Darstellung des Fabriks und Gewerbswesens mit besonderer Rücksicht auf den österreichischen Kaiserstaat.* Wien: Carl Herold, 1830.

LINDNER, Andreas. *Anton Weidinger*. Diplomová práce. Wien: Institut für Musikwissenschaft der Universität Wien, 1993.

MIZLER, L. *Musikalische Bibliothek*. Svazek 2, díl 4. Leipzig: Mizlerischen Bucherverlag, 1743.

MIZLER, L. *Musikalische Bibliothek*. Svazek 3, díl 1. Leipzig: Mizlerischen Bucherverlag 1746.

PINKAVA, Jaroslav. *Jan Leopold Kunert*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1987.

PORFIROYEVA, Anna L. Hudební Petrohrad. In *Hudebně encyklopedický slovník*, svazek 3. Petrohrad: "The Composer" Publishing House, 1998.

ROUČEK, Jaroslav. *Chromatizace žesťových hudebních nástrojů v první polovině 19. století, nástroje opatřené klápkovým mechanismem*. Doktorská dizertační práce. Praha: HAMU, 2012.

SCHAFFER, J. Der Erfinder der Klappentrompete. *Theater Zeitung*, ročník 43, č. 41. Wien: A. Bäuerle, 1830.

SCHNEIDER, Wilhelm. *Historisch-technische Beschreibung der musicalischen Instrumente*. Leipzig: Theodor Hennings, 1834.

SCHUBART, Ch. F. D. *Schubart's Ideen zu einer Ästhetik der Tonkunst*. Wien: J. V. Degen, 1806.

SILNÁ, Ingrid. *Jan Leopold Kunert*. Doktorská dizertační práce. Olomouc: FF Univerzity Palackého v Olomouci, 2005.

SMITHERS, Don L. *The Music and History of the Baroque Trumpet before 1721*. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1988, ISBN 0-8093-1497-5.

von STÄHLIN, Jakob. *Nachrichten von der Musik in Russland*. Leipzig: Peters, 1982.

von STEIGER, Adrian. *Die Klappentrompete – Materialien zu ihrer Geschichte und Musik*. Magisterská práce. Bern: Hochschule der Künste Bern, 2008.

TARR, Eduard, H. *The Art of Baroque Trumpet Playing*. Mainz: Schott, 1999, ISBN 3-7957-5377-5.

TARR, Eduard, H. Recenze na práci *Dvorní trubači na vídeňském dvoře* od Andrease Lindnera. *Historic Brass Society Journal*, New York: HBSJ, 2001.

TARR, Eduard, H. *East meets west, The Russian Trumpet Tradition from the Time of Peter the Great to the October Revolution*. Hillsdale: Pendragon Press, 2003, ISBN 1-57647-028-8.

Ueber die neuerlichen Verbesserungen der Trompete, und der ihr ähnlichen Blasinstrumente. *Allgemeine musikalische Zeitung*, ročník 17. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1815.

WATERHOUSE, William. *The New Langwill Index A Dictionary of Musical Wind-Instrument Makers and Inventors*. London: Tony Bingham, 1993, ISBN 0-946113-04-1.

VIČAROVÁ, Eva. *Rakouská vojenská hudba 19. století a Olomouc*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, ISBN 80-244-0401-X.

WITERNITZ, Emanuel. Keyboards for wind instruments invented by Leonardo da Vinci. In *Aspects of medieval and renaissance music*, New York: Bortin, 1966.

WOLFF, Christoph. *Johann Sebastian Bach*. Praha: Vyšehrad 2011, ISBN 978-80-7429-171-5

von WUZZBACH, Konstant. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Svazek 13. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1865.

Prameny:

Allgemeine musikalische Zeitung. Leipzig: Breitkopf & Härtel, ročník 5, 17–19, 22, 23, 25–29, 34.

Allgemeine musikalische Zeitung, mit besonderer Rücksicht auf österreichischen Kaiserstaat. Wien: A. Steiner, ročník 1, 2, 3, 7.

Musica, Svazek 4. Kastel: Bärenreiter-Verlag, 1950.

Mgr. Jaroslav Rouček, Ph.D. studoval v letech 1991 až 1996 hru na trubku na hudební fakultě Akademie múzických umění ve třídě prof. Vladimíra Rejčka a prof. Václava Junka. Poté studoval barokní trubku na Sweelinck Conservatoriu v Amsterdamu ve třídě prof. Friedemanna Immera, kde v roce 1998 obdržel UM diplom. V letech 1994–2007 byl členem Pražské komorní filharmonie.

Během let 1994–1996 natočil se souborem Musica Florea 3 CD pro vydavatelství Studio Matouš (P. J. Vejvanovský, H. I. F. Biber, J. H. Schmelzer a další autoři skladeb z kroměřížského archivu). V roce 2001 získal 2. cenu a titul laureáta v „2. Internationaler Altenburg-Wettbewerb für Barocktrompetensolisten“ v Bad Säckengenu a v roce 2002 2. cenu a titul laureáta v „6. Internationaler Händel Wettbewerb Halle“ – obor barokní trubka. Jako sólista na historické trubky trvale spolupracuje s mnoha ansámblu např. Freiburger Barockorchester, Akademie für Alte Musik Berlin, Concerto Köln, atd.

Od roku 2008 pedagogicky působí na HAMU v Praze. V roce 2012 ukončil doktorské studium na HAMU v Praze obhajobou disertační práce *„Chromatizace žesťových hudebních nástrojů v první polovině 19. století, nástroje opatřené klapkovým mechanismem“*. Výsledky svého badatelského výzkumu prezentoval na sympóziích v Innsbrucku 2009, Bernu 2010 a New Yorku 2012.